

ետեղ գծագրեաց, որպէս և յետ աւելի քան դարու կիսոյ՝ Մօրիէ Անգղիացին յիշմիածին»:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի թուականէն ալ թերեւս առաջ, և անոր յաջորդող դարերուն՝ Քրիստոնեայ մեր նախնիքը որպիսի լերկ և խոժոռ վայրերու մէջ ապաստան փնտռելուն վրայ գաղափար մը գոյացրեցին և համար՝ գեղարդածորին օտարներէն տրուած նկարագրութիւնները բաւական կը սեպեմ՝ անոնցմէ մի քանի հատուածներ «Սրարատ» էն քաղելով:

«Ի սպառ վայրենի և մեծասքանչ տեւիլ», կը գրէ Մօրիէ Անգղիացին 1813ին, իսկ անոր համազգին, Քէր Բորդըր, որ 1819ին այս տեղերը այցելած է, սարսափահար տպաւորութեան ներքեւ կը նկարագրէ բնութեան ստորերկեայ խլրտուներուն գործած ահաւոր քակտումը:

«Խիզախագոյն և անախոյազոյն [ժանտատեսիլ] քան զամենայն ձոր՝ գոր իմ տեսեալ էր. յառաջնումն անդ ակնարկութեան թուէր ինձ տեսանել աւերակ մեծ իմն տիտանեան քաղաքի ի նախաջրհեղեղեայն աշխարհի. այնքան բերդածեւ, կարկարակոյտք և վեր սեպացեալ բարձունք, ամենորակ ձեւօք կոշկոճեալք և ցցեալք՝ ի միջի կից առ կից խարսխաց իւրեանց՝ պաշարեալ փակելով զանձուկ՝ այլ սաստկահոս, հեղեղատն Գառնոյ, և ի վերայ միոյ անհեղեղ սարաւանդեալ քարաժեռի կառուցեալ կայր բերդածեւ զղեակն, կամ որպէս բնակիչք կողմանցն ասեն՝ Սարաւոյթն Տրդատայ... Անձոռնի ապառաժիցն կարկառք, յորոց վերայ աշտարակըն ամբառնային մեծագոյն մասամբ պասալտեան սիւնքն են և համօրէն շարք լեռանցն յամենայն կողմանց ձորաւ հովտին՝ ձգեալ ընդ արեւելս հիւսիսոյ՝ յաղբերակունս անդ գետոյն, հերձակտուրք և կուտակեալք են նովին նիւթով, որոյ խաւ ի խաւոյն նշմարին ընդ որ կողմն և աչք ձգիցին... բովանդակ ասել, թուի ինձ եթէ այսպիսի զանազանեալ մեծատարած

պատկեր այսքանեաց տարօրինակ արգասեաց ներգործութիւն բնութեան ո՛չ այլ ուրիշ բնաւ երեւցի...»:

Այս երկու Անգղիացիներէն վերջը Հելուեոացի Տիւպուան, 1834ին Այրիվանքը այցելած է: Նախորդներուն նման ան ալ զարմանահար կը մնայ: Թէպէտեւ իրեն հայրենիքին և դեռ աւելի անոր յարակից Գօլօմիտեան մեծատարած լեռնակալկառոյն մէջ գեղարդածորին նման խորափրտ փուլգումներ, թաւալումներ, շրջում և խորտակումներ տեսնելու առիթը նա ունեցած էր:

«Գետածորն Գառնայ, կը գրէ, մերձ յակունս գետոյն խորանայ յանդիպոյ յանդուռն. խանձակիզեալ տախտք քառաժայռից խառնեալք ի հոսուածս լաւայից՝ վերամբառնան ուղղարեւծք, կուտակեալ զիրեւեալ աստիճանածեւ, հերձակտուր կողիւքն և բազմախութ կատարօքն կարկառելով ի վերայ վըհից. բովանդակ շարք սուր կոթողից և բրզանց՝ մեծագունից քան զեզիպտականսն՝ պսակեն պրշակս սպառնահայեաց... Այսպիսի է մեծահրաշ և խոժոռագեղ երեւոյթ վայրաց՝ որ նախապատրաստէ զմիտս ի մատոյց սրբոյ մենաստանին:

Չառաջինն չերեւեցի նա քեզ, այլ շուրջ եկեալ զանկեամբդ և անցեալ ընդ ցցուեալ կարկառոցդ, տեսցես զայն ի խորուջ ձորոյն, և նշմարելով գոր մարմն է նշմարել աչօք ի շինուածոյն, կուտեալս ի քարաժայռ մի՝ գետեղեալ յանձուկ զաւրատափի յարդարելոյ ի բնութենէ և կարկառեալ ի զահավիժանս Գառնոյ գետոյ: Եւ ահա առաջ լինի քեզ զուռն մտիցն, մեծ և խաչագարդ. յաջմէ կողմանէ երկայն շինուած, յորում էին խցկունք միանձանցն, և այլն...»:

Եւ Ալիշան կը սկսի զբարբար՝ կը հասկցուի, Գեղարդայ վանքին նկարագրութիւնը, մասամբ մը Տիւպուայէն առնելով, և մասամբ մ'ալ, հաւանականաբար, քաջատեղեակ Հ. Ներսէս Սարգիսեանէն օգ-

տուելով: Քանզի, անմահ յիշատակի արժանի այդ բազմավաստակ Մխիթարեանը, իր կրօնակից այդ եղբօրը նման ոտն առ ոտն Հայաստանը չէր պտտած, և ո՛չ իսկ ի. Պոլսէն անդին Արեւելքը այցելած: Ս. Ղազարի վանքին փոքրիկ խցիկէն՝ մտքի սլացքով և հայրենատենչ սիրով, սաւառնաթեւ կը շրջէր իր տեղագրած վայրերը:

«Ինչպէս կը նշմարուի, կը գրէ, յառաջիկայ պատկերիչ, բուրգերով ամբացած պարիսպ մը կը շրջապատէ Այրի վանքը. որուն հիւսիսակողմը բարձրանիստ ապառաժի մը վրան նստած է. իսկ արեւմտեան կողմը վանքին վրան յառաջակարկառ Միւս կողմերը նստագոյն են. փոքր դուռ մը արեւելեան կողմէն գետին վրան կը հանէ, որ մի քանի քայլ հեռուն «ահեղ խիւղձանօք հուն գործէ ընդ անդիպախոր էջս»:

Իսկ Արեւմտեան կողմը կը գտնուի առաջ դուռը, գոր Արարատին մէջ կը տեսնաս, ուրիշ մտածիդ պէս դէմէ կ'ելլայ ժամառուը «մեծ սրբատաշ վիմօք որ յարակից տաճարուն և հնգեզուսք ի վե-

րայ նոցին փորածոյ եկեղեցւօքն, կամ մատրամբը, գործէ զհաշակեալ կօրն եկեղեցիս, որպէս կոչի երբեմն համօրէն մեծ նստանն»: Ըստ Ալիշանի, լեռան սրտին մէջ քարայրի [այր = ամի. մաղարայ] նման փորուած շինութեանց պատճառով՝ այդ Սրբատեղին Այրի վանք կոչուած էր: Յետոյ կը նկարագրէ եկեղեցին. անոր յատակածեւին վրան զետեղուած ստուար սիւները, ասոնց վրան նստուած լայնաբաց կամարները՝ որոնք «ամբառնան տափաւրակ իմն կիսարոլոր և քառակուսի զմբէթ, մեծամեծ խորշխորշեայ ձեղուամբ որ հանդերձ պարզութեամբն ունի և մեծ վայելչութիւն և զրեւթէ միակ է յիւրում տեսակի»: Միեւնոյն տպաւորութեամբ գրած է նաեւ Հելուեոացի Տիւպուան: «Une coupole carrée, ornée de caissons d'un travail magnifique et presque unique dans son genre». Dubois III. 393.

Պոֆ. Լեւոն Կիւրեղեան

Ազոլայ «Վիլլա Արարատ»

Բուն բարեկենդանին նախօրեակը, ըստ Եւրոպացւոց 7 Փետր. 1948

ՏԵՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱԶՔԵՐՈՒ

Կը սիրեմ ես աչքերուդ խոր տխրութիւնն
Աստղերու պէս որոնք արեւ չեն տեսներ.
Կ'ուզեմ զրկել սրտէդ մեկնող ալիքներ՝
Այնքան նըման աշնանային գոյներուն:

Կը մերձենայ թերեւ գիշեր մ'անվախճան
Օրերդ անոյշ թանձր քողով պատելու.
Ռայց քու հոգիդ նըման խոշոր աստղերու
Պիտի ծագի նոր երկընքի մը վըրան:

Անկէ անդին դուն կը տեսնես անձանթին
Այնքան մեղի խորհրդաւոր և դադանի.
Այս է մէկ էջն ալ մեր կեանքին հրաշալի,
Այս է մէկ էջն ալ մեր կեանքին հրաշալի:

Գիշերէն վերջ տեսնել պայծառ ուռուտ:
Եւ մահը միշտ հաշտ է արտում աչքերուն
Ինչպէս ըստուերն ուղեւորի քայլերուն:

Հ. ՎԱՋԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵԱՆ